

Pusztai Gábor

Gyermekvonatok Hollandiába

GYERMEKMENTŐ AKCIÓ AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ UTÁN

1920. február 8-án, vasárnap délután a Keleti pályaudvarról 600 gyermekkel indult el az Országos Gyermekvédő Liga szervezésében az első vöröskeresztes vonat Hollandiába. Huszár Károly miniszterelnök a búcsúzáskor köszönetet mondott a hollandoknak nemes gesztusukért, hogy befogadják a magyar gyermekeket.¹ Akkor még a szervezők sem gondolták, hogy az elkövetkezendő tíz esztendőben több mint 28.000 lesoványodott, gyenge, beteges magyar gyerek jut majd el holland nevelőszülőkhöz, hogy ott három hónapot vagy ennél akár sokkal többet is eltöltsön. Nem nyaralás volt a cél, hanem a gyermekek nyugodt környezetben, rendezett körülmények között történő elhelyezése és nem utolsó sorban felhizlalása. Erre szükség is volt, hiszen a vesztes első világháború, az Osztrák–Magyar Monarchia szétesése, az őszirózsás forradalom, a tanácsköztársaság, a vörös-, majd a fehérterror, a román megszállás, az ország kifosztása, megcsonkítása és az ezzel járó menekültáradat a végletekig kimerítette a lakosságot. Különösen a nagyvárosok és leginkább a főváros lakói szenvedtek.

[A Kuyper nővérek Budapesten] A hollandok Magyarország iránti érdeklődése azonban néhány évvel hamarabb kezdődött. 1914 előtt az átlag holland nem tudta, hol van Magyarország, lakóiról pedig még kevesebb ismerettel rendelkezett. Noha a semleges Belgium és Luxemburg a német hadigépezet martalékává vált, az első világháború borzalmai elkerülték a szintén semleges Hollandiát. Ez azonban nem azt jelentette, hogy a hollandok semmit sem vettek észre a világégésből. Hatalmas összegeket emésztett fel a fokozott határvédelem, a hadsereg állandó készenlétben tartása. Jogosan tarthattak ugyanis attól, hogy valamelyik hadviselő fél (elsősorban a németek) fittyet hányva a semlegességre, bemaszírozik az országba. Határsértésekre így is számos alkalommal sor került. Halász- és kereskedelmi flottájukat a német U-Bootok torpedói tizedelték, vagy az angolok kobozták el a hajóikat. A nemzetközi kereskedelem visszaesése miatt akadozott az élelmiszerellátás, jegyrendszer vezettek be, sőt 1917-ben Amszterdamban még éhséglázadás is kitört. Az országot belga menekültek árasztották el, akik a német megszállók elől igyekeztek kitérni. A hozzávetőlegesen egymillió belga menekült 1918 után visszatért hazájába. A hollandok emellett személyes szimpátiájuktól vezérelve humanitárius segítséget nyújtottak különböző országoknak. Holland önkéntesek dolgoztak a külföldre települő missziós kórházakban. Ilyen hadikórház [Nederlandse Ambulance] működött Németországban, Franciaországban, Bulgáriában, Szerbiában, Romániában és Magyarországon is. Ez utóbbi 1916 januárjától június végéig állt fenn Budapesten, a Mexikói úton található korábbi Zsidó Vakok Intézetében. Itt hat holland orvos, húsz ápoló és két diakónus ápolta a Monarchia hadseregének sebesültjeit. Köztük volt két prominens személy is, Henriette Kuyper és Johanna Kuyper, a volt holland miniszterelnök Abraham Kuyper

¹ *Kinderen uit Boedapest*, Haagse Courant, 1920. február 11., 5.

lányai. Ekkor a Kuyper nővérek már nem épp fiatalok: Henriette 46, Johanna 44 éves. Nem inkognitóban jöttek, jelenlétük közismert volt. Elsősorban református körökben keltett nagy feltűnést működésük, mert Abraham Kuyper nem csak politikus, hanem elsősorban teológus, a holland neokálvinizmus atyja, az amszterdami református egyetem, a Vrije Universiteit megalapítója és a holland szigorú református egyház [Gereformeerde Kerken in Nederland] vezéralakja volt. A Kuyper nővérek elsősorban egyházi körökben találtak magyar barátokra. Sebestyén Jenő református lelkész, a magyar neokálvinizmus lelkes hirdetője, aki nem melleleg Hollandiában folytatta tanulmányait, kiválóan beszélt hollandul, és a háború alatt kórházi lelkészként szolgált, volt a legfontosabb magyar kapcsolatuk. Abraham Kuyper 1916 tavaszán ellátogatott Magyarországra, találkozott nemcsak a lányaival és Sebestyén Jenővel, de Tisza István miniszterelnök is fogadta, akivel együtt teáztak.² Kuyper Debrecen város meghívására eredetileg a „Kálvinista Rómába” is el akart látogatni, de bokros teendői végül ezt mégsem tették lehetővé.³ Lánya, Henriette Hollandiába való visszatérését követően könyvet írt magyarországi élményeiről, *Hongarije in oorlogstijd* [Magyarország háború idején] címmel, melyet 1918-ban adtak ki. A könyv első kézből tudósított a háborús helyzetről és a budapesti missziós kórház hétköznapijairól, de szólt a magyar nyelvről, kultúráról, vallásról is. E kötetnek köszönhetően a holland olvasóközönség valamivel közelebb került egy számára addig meglehetősen ismeretlen országhoz és lakóihoz.

[*Hollandiai gyermekmentés*] Hollandia már a háború alatt is fogadott be gyermekeket elsősorban Németországból.⁴ Ezek nem államilag szervezett, közpénzből finanszírozott akciók voltak, hanem – mint a jótékonyági megmozdulások általában – magánkezdeményezések. Magánszemélyek, egyesületek, bizottságok gyűjtést rendeztek, és ennek bevételéből finanszírozták humanitárius tevékenységüket.⁵ A háború befejezése után a figyelem Németország mellett Ausztriára összpontosult, ami a holland katolikusok szimpátiájának volt köszönhető. Elsősorban Bécsből több ezer gyermeket vittek havonta Hollandiába nevelőszülőkhöz, hogy ott nyugodt környezetben feltáplálják őket. 1920-ban Ausztriából már havonta mintegy 3.500 gyermek érkezett Hollandiába.⁶

2 Kuyper volt miniszterelnök Budapesten, Az Újság, 1916. április 27., 9.

3 A volt hollandi miniszterelnök nem megy Debrecenbe, Pesti Hírlap, 1916. április 29., 9.

4 A háború alatt Hollandiában több mint 30.000 német gyermeket fogadtak be ideiglenesen. Greber lelkész levele a holland kormányhoz a német Keresztény Segélyegyesület [Verein der Christlichen Hilfe] nevében, Coblenz, 1919. április 4. Nationaal Archief Den Haag, Ministerie van Binnenlandse Zaken: Armwezen, toegangsnummer: 2.04.55, blokknummer: B24092 Inventarisnummer: 551

5 Az apeldoorni polgármester levele szerint 1918 szeptemberében egy A. L. N. Beyer nevű szállodatulajdonos engedélyt kért és kapott a polgármestertől, hogy 130 német gyereket üdültesen a szállodájában négy héten keresztül. Az apeldoorni polgármester levele a királyi megbízotthoz 1918. szeptember 19-én. Nationaal Archief Den Haag, Ministerie van Binnenlandse Zaken: Armwezen, toegangsnummer: 2.04.55, blokknummer: B24092 Inventarisnummer: 551; A német gyermekakció tekintetében ilyen szervezetek voltak a Nederlandsche Centrale voor vakantiekinderen uit Duitsland [Német Gyermekek Hollandiai Üdültetési Központja], Het Nederlandsche R.K. Huisvestingscomité [Holland Római Katolikus Üdültetési Bizottság], Het Comité voor Nederlandse Kinderen in den Vreemde [Külföldön élő Holland Gyermekek Bizottsága], Verein zur Pflege Deutscher Kinder [Német Gyermekek Gondozásáért Egyesület].

Lásd: F.C.A. van der Minne, a holland határőrség tisztjének levele az igazságügyi miniszterhez, 1922. szeptember 22-én. Nationaal Archief Den Haag, Ministerie van Binnenlandse Zaken: Armwezen, toegangsnummer: 2.04.55, blokknummer: B24092 Inventarisnummer: 551

6 Rijk-Commissie voor Vakantiekinderen uit Duitsland en België [Német és Belga Gyermekek Üdültetési Bizottsága] levele a belügyminiszterhez, Nijmegen, 1920. március 2. Nationaal Archief

Magyarország ekkor még nem került az érdeklődés középpontjába, de ez hamarosan megváltozott. Ez a budapesti holland főkonzulnak, Jan Clinge Fledderus-nak (1870–1946) volt köszönhető. Fledderus bécsi, római és berlini megbízatásai után 1911-től volt a Holland Királyság budapesti főkonzulja, és ezt a címet 1946-ban bekövetkezett haláláig viselte.⁷ Közvetlen szemlélője volt a Magyarországon végbement radikális változásoknak, tanúja volt az összeomlásnak, a forradalmaknak, a terrornak, a megszállásnak és Trianon következményeinek is. 1919 őszén Hollandiába utazott és ott felhívta a közvélemény figyelmét a magyarországi áldatlan állapotokra. A holland Vöröskereszt jóvoltából segélyszállítmányokat tudott indítani Magyarországra. A szervezet által rendelkezésére bocsátott összeg azonban nem volt elegendő, ezért a sajtó hasábjain igyekezett adakozásra bírni a hollandokat. Próbálta világossá tenni, hogy a háborús pusztítás miatt elszegényedett és éhező Osztrák–Magyar Monarchia utódállamai nem csak Ausztriát jelentik, a nyomor a magyar fővárosban is rettenetes.⁸ A hollandok tudatában Bécs volt az a város, melyen segíteni kell, ahol a nyomor elviselhetetlen. A budapesti állapotokról Fledderus felhívása előtt alig tudtak valamit. Ennek megfelelően a segélyek túlnyomó többsége Ausztriába került, Magyarország alig részesült az adományokból. Az arányokról sokat elárul egy holland napilap cikke, mely egy Ausztriába és Magyarországra tartó vöröskeresztes segélyvonat útját írja le 1919 decemberében. A vonat 53 tehervagonból állt, melyből 37 Bécsbe, 3 Innsbruckba, 3 Salzburgba, 3 Grazba vitt segélyt és csupán 7 ment Magyarországra.⁹ A segélyszállítmányok (élelmiszer, gyógyszer, kötszer, ruha, cipő) mellett Fledderus a Kuyper nővérekkel együtt szorgalmazta a magyar gyermekmentő akció elkezdését. 1919 őszén felhívások jelentek meg a holland lapokban, melyekben magyar gyermekek számára kerestek befogadó szülőket. A cikkben megnyugtatóképpen közlik, hogy a budapesti holland főkonzul Jan Clinge Fledderus és felesége, valamint a magyar református lelkész és teológia professzor Antal Géza (1866–1934) mindent meg fognak tenni az akció sikere érdekében.¹⁰

[Magyar gyermekek Hollandiában] Az első magyar gyermekek a Segély Magyarországnak [Comité tot verlichting van den nood in Hongarije] nevű szervezetnek köszönhetően már 1919 decemberében elindultak Hollandiába. Ezt a szervezetet az ott élő magyarok, Gróf Batthyány Béla, Ótordai Weress Jenő és Benedek-Lammers Oszkár hozták létre. Eredeti céljuk az volt, hogy az Angliában lévő magyar hadifoglyokat haza tudják hozni Magyarországra. Az akció sikeres volt, és a szervezet magyar gyermekek érdekében is gyűjtést rendezett. A szervezet megbízásából De Graaf van der Mooren asszony indult Magyarországra, hogy onnan 24 gyermeket

Den Haag, Ministerie van Binnenlandse Zaken: Armwezen, toegangsnummer: 2.04.55, bloknummer: B24092 Inventarisnummer: 551

7 Maarten J. Aalders, *Magyarország barátai. Henriette Kuyper (1870–1933) és Jan Clinge Fledderus (1870–1946) = A gyermekvonatok. Élő híd Magyarország, Hollandia és Belgium között az első világháború után*, szerk. Maarten J. Aalders – Pusztai Gábor – Réthelyi Orsolya, L'Harmattan, Budapest, 2020, 15–37.

8 *Ingezonden*, Arnheemsche Courant, 1919. október 30., 6.

9 *De Weensche trein*, Dagblad van Zuid-Holland en 's Gravenhage, 1919. december 16., 1.

10 *Kinderen uit Hongarije*, Bredasche Courant, 1919. november 17., 2.

vigyen Hollandiába.¹¹ A kis magyarokat Hágában, illetve Baarnban helyezték el, és terv szerint 4-5 hónapig maradtak.¹²

A Segély Magyarországnak mellett sok holland szervezet volt még, melyek mind a magyarok nyomorán szerettek volna segíteni. A legfontosabb szerepet azonban az 1919 novemberében, Hágában megalakult Központi Bizottság a Rászoruló Magyar Gyermekekért (Centraal Comité voor noodlijdende Hongaarsche Kinderen) nevű szervezet játszotta. Mint a magyar gyermeksegély kapcsán sok helyen, ennél a szervezetnél is felbukkan Fledderus és a Kuyper nővérek neve. Ők azok, akik töretlen lendülettel szerveztek, érveltek és kilincseltek, hogy a magyar gyermekeken segíteni tudjanak.

1920 és 1930 között összesen 61.477 magyar gyermek ment külföldre a gyermekmentő akció keretében. Ebből 28.563 Hollandiába, 21.542 Belgiumba, 10.608 Svájcba, 603 Angliába, 131 pedig Svédországba. Az akció humanitárius eredményei mellett sok más előnye is volt magyar gyermekek hollandiai nyaraltatásának. Egyre nagyobb lett az érdeklődés Magyarország iránt, és ez meglátszott a gazdaságon, a turizmuson, a kultúrán, az irodalmon és az egyházi, valamint politikai kapcsolatokon is.¹³ Az akció során a humanitárius szempontok találkoztak a magyar politika érkeivel. A Trianon utáni Magyarország elszigeteltsége arra készítette a budapesti kormányt, hogy minden eszközt megragadjon ennek az izolációnak a feloldására. Magánjellegű, egyházi, tudományos és minden elképzelhető kapcsolatrendszer felhasználtak annak érdekében, hogy a külföldi közvéleményt tájékoztassák a magyarországi helyzetről, egy nemzet tragédiájáról és a magyar ügy mellé állítsák. Az Országos Gyermekvédő Liga által szervezett humanitárius akció, amellett, hogy ténylegesen szükséges volt a lesóványodott, háborús traumán túlesett, gyakran árva vagy félárva gyermekek külföldi üdültetése, beleillett a magyar kormány politikájába. A szegény, lerongyolódott magyar gyermekek tízezrei mint megannyi kis diplomata hirdették pusztja jelenlétükkel Hollandiában, Belgiumban, Svájcban vagy Angliában a sanyarú magyar sorsot, és keltettek szimpátiát több millió nyugat-európai polgárban a magyarok iránt. A gyermekakció hosszú éveken keresztül sikeresen folyt mindaddig, míg a politikai érdek mindezt lehetővé tette.

(1945 után) A második világháború után rövidebb ideig és kevesebb gyermekkel, de az akció megismétlődött. A politikai akarat ekkor csupán rövid ideig állt fenn, és a gyermekmentő akciók nem lebecsülendő humanitárius jelentőségük mellett politikai játszmák propagandaeszközei voltak. Az 1945–1948 közötti ún. koalíciós időszakban a baloldali [elsősorban kommunista és a szociáldemokrata] pártok, valamint a konzervatív pártok [a kiscgazdák és utódpártjaik] egymással versengve akarták megnyerni maguknak a választókat. Ennek a versengésnek az eszközévé váltak a gyermekmentő akciók is. Az 1945 utáni években a külföldről érkező segélyek, a gyermeküdültetés és az ifjúságvédelem is hangsúlyos szerepet kapott, melyet minden politikai párt

11 *Een reis naar Boedapest in 1919*, Haagsche Courant, 1920. január 3., 9–10.

12 *Magyar gyermekek utazása Hollandiába*, Pesti Hírlap, 1919. december 16., 7.

13 Réthelyi Orsolya, *Az új rokonság. A gyermekvonatok a kora '20-as évek kultúrájában = A gyermekvonatok*, 79–109.; Bozzay Réka, *A gyermekmentő akció debreceni díszdoktorai 1925-ben = A gyermekvonatok*, 123–135.; Pusztai Gábor, *Menekülés az idegenbe. Székely László élete és irodalmi munkássága*, PrintartPress, Debrecen, 2017.

felkarolt. Mivel azonban minden párt aktívan tevékenykedett ezen a lakosság széles rétegeit érintő területen, értelemszerűen rivalizálás alakult ki a politikai tömörülések között. Ez mind bizalmat, szimpátiát és végső soron szavazatokat jelentett. Kinek lesz hálásabb a lakosság a segélyekért, az üdülésért, a gyermekétkeztetésért? A hatalomba befurakodó kommunisták igyekeztek a régi szervezeteket lejáratni, megszüntetni és saját új szervezeteket létrehozni. Ennek egyik példája, az Országos Gyermekvédő Liga sorsa, mely 1906 és 1944 között országos intézményként rendkívül fontos szerepet játszott a gyermekvédelemben és a külföldi gyermeküdtetésben. 1945-ben mint „reakciós, feudális” szervezetet azonnal fel akarták számolni, de a kommunista vezetők végül megelégedtek azzal, hogy megszüntették a Liga autonómiáját, és miniszteri biztost neveztek ki az élére, Fazekas Erzsébet (1900–1967) személyében, aki akkor a Népjóléti Minisztérium tanácsosa és nem mellesleg a moszkovita kommunista, közlekedésügyi miniszter Gerő Ernő felesége volt. A Ligát 1950-ben végleg felszámolták, és csak 1989-ben indulhatott újra.¹⁴

Ennek ellenére a koalíciós időszakban újra magyar gyermekek ezrei jutottak el Hollandiába, Belgiumba, Svájcba, Dániába, Olaszországba, Franciaországba, sőt még Romániába is. 1946 és 1949 között jártak a gyermekvonatok, melyeket elsősorban az Actio Catholica, a Református Egyház és a Vöröskereszt szervezett. Hollandia ekkor is szívesen fogadta a magyar gyermekeket. A kommunista hatalomátvétel, a fordulat éve (1948) azonban ebben is radikális változásokat hozott. Ekkorra a hatalom új birtokosai már leszámoltak ellenfeleikkel. Az egyházi iskolákat államosították, az egyházi vezetőket háttérbe szorították, elhallgattatták, börtönbe vetették (Ravasz László református püspököt 1948 áprilisában lemondatták, Ordass Lajos evangélikus püspököt koncepciós perben ítélték két év börtönre, decemberben pedig Mindszenty bíborost is letartóztatták, ő életfogytiglant kapott). Az MKP és a szociáldemokraták kényszerházassága, az ellenzéki politikusok emigrációba kényszerítése és a pártok felmorzsolása kiiktatta az utolsó kritikus hangot is. A tévesztés programja (1948. augusztus 20.), az ipari üzemek államosítása minden gazdasági hatalmat a kommunista kormányzat kezében összpontosított. A Vörös Hadsereg megszálló csapataival a háta mögött a Rákosi Mátyás által irányított kommunista vezetés igazán nyeregben érezhette magát. Ezért 1948 után többé már nem volt tétje a gyermeküdtetésnek mint választási propagandaelemnek. 1949 januárjában visszaérkezett az utolsó református gyermekvonat Hollandiából, leereszkedett a vasfüggöny, egy korszak lezárult.¹⁵

[Összegzés] Az első és a második világháború után is példátlan mértékű humanitárius segítséget nyújtott Hollandia a meggyötört Magyarországnak. A hollandiai egyházak, civil szervezetek, a királyi család, a kormány és az egész holland társadalom örömmel és önzetlenül segített a rászoruló gyermekeknek. A több tízezer magyar gyermek üdtetése mellett más módon is profitált a magyar külpolitika a gyermekvonatokból. A revizionista magyar politika az 1920-as években kihasználta az alkalmat, hogy a hollandokat a magyar ügy mellé állítsa. A toprongyos magyar kisgyermekek csupán jelenlétükkel tökéletesen képviselték a megtaposott Magyarország sorsát, egy

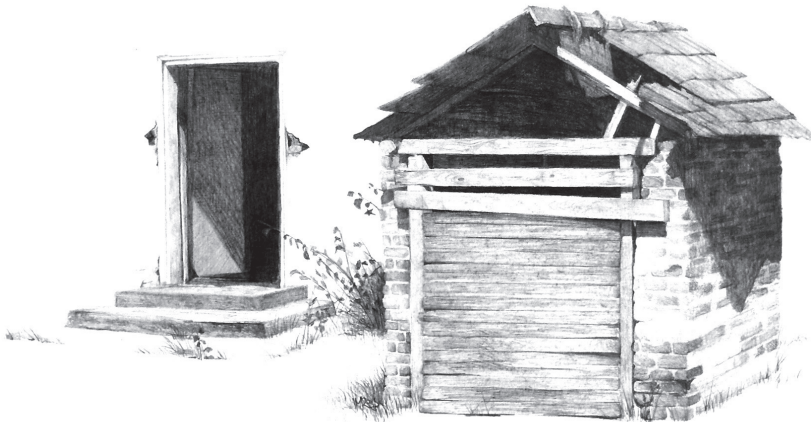
14 Gergely Ferenc, *Az Országos Gyermekvédő Ligáról (1906-1950, 1989-)*, Orvostörténeti Közlemények, 166–169 (1999), 59–76.

15 A második világháború utáni gyermekvonatokról lásd bővebben: Pusztai Gábor, *Gyermekmentő akciók a második világháború után Magyarországon = A gyermekvonatok*, 163–193.

meggyalázott nemzet tragédiáját, és ezzel részvételeket keltettek több millió holland, belga, svájci és svéd polgárban. Az akció ebből a szempontból is sikeres volt. A trianoni trauma drámája és az igazságtétel szükségessége immár nem csak a magyar emberek számára volt magától értetődő. Hogy ez mennyire volt sikeres, mutatja egy helyi lap, a debreceni *Egyetértés* 1924. május 13-ai száma. Ebben hírt adtak a Budai Dalárda hajdúnánási koncertjéről. A kórus 1923-ban Amszterdamban részt vett egy nemzetközi dalversenyen. Szeghő Sándort a dalárda vezetőjét, karigazgatót az újságíró így mutatta be az olvasóknak:

Nemcsak dalárdáját tette az elsővé, hanem aki maga is az első díjat nyerte a karmesterek versenyén Amsterdamban, mely a lengyel meghatalmazott hágai követ ajándéka volt. Az az ember állott előttük, aki nem fegyverrel, de sokkal többel, a dal kultuszával vívott felejthetetlen sikert a magyar névnek úgy, hogy mikor Amsterdam utcáin végig vonult a győztes csapat, maguk a hollandok kiabálták a letiport Magyarország jelszavát: Nem, nem, soha! melyet a magyar gyermekektől tanultak.¹⁶

A gyermekvonatok tehát amellet, hogy humanitárius szempontból minden kétséget kizárólag szükségesek voltak, a magyar kormány törekvéseinek köszönhetően politikai színezetet is kaptak. A második világháború utáni években is volt politikai mellékszövegje a gyermekvonatoknak, de ekkor nem a kormány, hanem a pártok, jobban mondva a két különböző ideológiát képviselő blokk használta ki az akciót propagandacélokra, egymás lejáratására vagy éppen a választók megnyerésére. Az akcióban részt vevő gyermekek számára ez természetesen mindvégig rejtve maradt. Ők felhőtlenül élvezhették a külföldi hosszú nyaralás minden kellemes pillanatát.

16 *A hajdúnánási ünnepség, Egyetértés* 1924. május 13., 3.